

TÜRK DİLİ VE KÜLTÜRÜ AÇISINDAN XIV-XV. YÜZYIL ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ TÜRKÇE TIP YAZMALARINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

*Meriç GÜVEN**

ÖZET

Ortaçağ İslâm tıbbının etkisinde kalan ve buna ait bilgileri X. yüzyıldan itibaren kendi çevrelerinde uygulamaya başlayan Türkler, XIV ve XV. Yüzyılda çok sayıda Türkçe tıp kitabı yazmışlardır. Her biri ayrı bir kıymet ve ehemmiyet taşıyan bu kitaplar, Türk dilini ve kültürünü besleyen ve geliştiren önemli yazılı kaynaklardır. Kitaplarda, o yıllar bilim hayatına göre ileri günümüz bilim hayatına göre kayda değer tıbbî bilgiler yanında dil yönünden de zengin malzemeler vardır. Dilin leksik, fonetik, morfolojik, semantik ve sentaktik gibi farklı disiplinleri açısından yapılan örneklemler, incelemeleri, bu düşüncemizi doğrular mahiyet “nitelik-öz”dedir. Dilimize ve kültür tarihimize katkısı olacağını umduğumuz bu araştırmayla XIV. ve XV. yüzyıl Türkçe tıp yazmalarının Türk dili ve kültürünün gelişmesinde ve zenginleşmesinde ne denli önemli işlevleri olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Eski Anadolu Türkçesi, XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Yazmaları, Tarihi Tıp Türkçesi

A CRITICAL REVIEW OF THE XIVTH-XVTH CENTURY OLDEN ANATOLIAN TURKISH TURKISH MEDICAL LITERATURE IN TERMS OF TURKISH LANGUAGE AND CULTURE

ABSTRACT

Turks were severally influenced by the Islamic Medical Literature of Middle-Age and had begun to use this knowledge from the beginning of the Tenth Century. Consequently, Turks had written many medical books using olden Turkish during the Fourteenth and Fifteenth Centuries. Each of these books had exclusive value and importance on Turkish Language and culture. Additionally, these books were one of the most crucial sources of Turkish Language and culture. These Turkish medical books not only included advanced scientific knowledge for the time period in which they were written they also included noteworthy medical knowledge and rich material for the language science. This is proved to be true by the sampled analysis of language with regard to lexic phonetic, morphologic, semantic and syntactic, approaches. This study is not only an important contribution to the Turkish Language and Turkish History of Culture; it is also a demonstration of the importance and functional impact of Fourteenth and Fifteenth Century

* Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi, El-mek: guvanmeric@mynet.com.

Turkish Medical Literature on the development and enrichment of Turkish Language and Culture.

Key Words: Turkish Language, Old Anatolian Turkish, XIVth-XVth Century Turkish Medical Manuscript, Historical Medical Turkish

Türk Kültürü Açısından XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Yazmaları

(*Eski Türk Tıbbından İslâmî Dönem İlk Türk Tıbbına...*)

Bir toplumun maddî ve manevî değerlerinin, davranış ve inanışlarının bütünü olan kültür (**Korkmaz** 2007,13), toplum hayatına yön veren ve o toplumu millet hâline getiren en temel unsurdur. İçinden doğduğu toplumun yazılı ve sözlü ürünlerinden oluşur, toplumun yaşayış, davranış ve inanışlarına bağlı olarak yüz yıllarca süren bir zaman içerisinde “millî şuur olarak” ortaya çıkar. Kendi kaynaklarından beslenerek gelişir, zenginleşir. Nesilden nesile aktarılır, bir sürerlilik ve süreklilik kazanır.

Türk kültürünü besleyen, geliştiren ve ona sürerlilik ve süreklilik kazandıran değerlerden birisi de Türk tıbbı’dır. **Türk tıbbı**, İslâmiyete kadar Orta Asya Türklerinin, İslâmiyetin kabulünden sonra Anadolu’ya yerleşen Oğuz Türklerinin günümüze kadar ulaşan tıbbî anlayış ve ürünlerinden oluşan bir birikim, bir sentezdir. Doğu Hun Türklerinden başlayarak Uygur Türklerine kadar atlı göçebe hayatın getirdiği tabiat ile iç içe oluş, beraberinde kendine özgü insan “tipi” yaratmış; bu insan, içinde yaşadığı “**kozmetik alem**”den ve hayvanlar aleminde edindikleri ile hayatını tertip ve tanzime, ona biçim ve anlam vermeye çalışmıştır. Türkün hayat felsefesini oluşturan bu dışa dönük yaşayış beraberinde güçlü ve dayanıklı olmayı gerektirdiği için Türk insanı sıhhatli olmayı bir yönüyle kendi dışındaki varlıkları, hatta “**kainatı ele geçirme**” nin (**Kaplan** 1985,17-18) gereği olarak da görmüştür. Bir yandan Şamanist-mistik Türk tıbbının, diğer yandan Çin ve Hint tıbbının etkisinin hissedildiği bu dönem Türk tıbbında, muhtemeldir ki izahı yapılabilen cismanî hastalıklara ve izahı yapılamayan ruhanî hastalıklara bu yönden de yaklaşılmış; adına Arwışçı, Şaman, Kaman, Bakşı, Baksa, Abası Oyun(kötü şaman)ve Ayı Oyun(iyi şaman) denilen hâlk hekimleri sıhate zarar veren kötü ruhları “**kov**”arak (**Altıntaş** 2006, 6) adına otacı denilen ve bir nevi herbalist olan hekimler de maraza sebep olan hastalıkları “**sağ**”altarak “ o çağlar Türk insanının sağlıklarını “**saklamaya**” ve hastalıklarını “**def etmeye**” çalışmışlardır. Türkçenin Karanlık dönemi ile yazılı belgelere ulaşılabilen Eski Türkçe dönemi bu çağlardaki tıbbî tedavileri anlatan bazı bulgu ve belgeleri haizdir. Eski Türkçenin Uygur dönemine ait tababetle ilgili 45 yazmada **Göz hastalıkları** [*“Çintamani darc nom üzeki köz otın kaftmak” başlıklı yazma*], **Kızamık** [*aslı kaybolan 20 satırlık ilk parçası T III M 66’da kayıtlı yazma*] ve **Guatr** [*Heilkunde 11, T II 2 Y 14- Mz. 40’da kayıtlı yazma*] gibi birçok hastalık hakkında bilgiler verilmiş, tıbbî tedavi yolları anlatılmıştır (**Sertkaya** 2006, 1). Uygur döneminin önemli eseri Altun Yaruk’ta [*“bo üdler te otacı ot yimeser.....otaç tört üdlerning adır-tun” IX.23b/16-19*] (**Kaya** 1994, 590) **otacı** ve Karahanlı dönemine ait Divanü Lügatit Türk’te [*“emçi angar ot otadı”*] **Emçi** (ilâç yapan, eczacı)lerin (**Atalay** 1991, I, 38-4), **Atasagun**(tabib Türk hekimi)’ların (**Atalay** 1991,I, 403-5) hastaları bitkisel ilâçlarla nasıl tedavi ettikleri şiirsel ifadelerle anlatılmıştır. Yine Berlin Müzesi ‘nde saklanmakta olan, her iki tarafı da eski Uygur yazısıyla yazılmış Uygur- Buda kitabına ait Tomarda “moska”ya benzer bir nevi akupunktur tedavisinden (**Ünver** 1936, 65-66) söz edildiği gibi Divanü Lûgat-it Türk’te dağlamanın benzeri “**tögün** (dögün, tükün)”lemeden (Divanü Lûgat-it Türk 1991,I, 414-18), şiş ve urların **yakığ** “**yaki**”larla **yok edilmesinden** (Divanü Lûgat-it Türk 1991,III, 13-19) ve kırık çıkıkların “**sınıl-**” **arak sağaltılmasından** (Divanü Lûgat-it Türk 1991,III, 365-16) bahsedilmiştir. Eldeki veriler ve bilimsel metodoloji açısından değerlendirildiğinde **İslam öncesi Türk tıbbında** tedavi metodu olarak **iki yaklaşım** bulunduğu, bunlardan birisinin Şaman,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Kam ve Baksı denilen büyücü hekimlerin yürüttüğü “**Sihri tedavi**”, diğerinin Otaçı, Emeçi veya Atasagun denilen hekimlerin yürüttüğü “**Tıbbî tedavi**” olduğu görülür. Hastalıkları bu şekilde dualarla tedavi eden “**Efsuncu**” ve bitkilerle tedavi eden “**Otçu**”ların yanında Sağlığın korunması için tılsımlı sular (şuruplar ve şerbetler) hazırlayan “**İdişçi**”lerden de söz edilmesine [*“İdişçi arıg bolsa körklüg yüzi /Aningdın singer içse içgü kozi”*] (Kutadgu Bilig C 166/2920) bakarak çoğu göçebe olarak yaşamış Orta Asya Türk toplulukları için bugünkü manada bilimsel bir tıptan bahsetmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Tarihi süreci içerisinde Türk toplumlarında bilimsel tıp ile uyumlu çalışmaların ancak **X. yüzyıldan sonra başladığı** hatta Dede Korkut Kitabı’ndaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda [*“Oğlan anda yıkıldukda boz atlı Hızır oğlana hazır oldu yarasın eliyle sığadı...gayıb oldu...oğlanı hekimlere ısmarlayub Dirse Handan sakladılar”*] Boğaçın daha sonraki tedavisini yapan kimselerin resmî olarak hekimlik mesleğini sürdüren kişiler olduğu (**Tokmakoglu** 1999, 9) ileri sürülür ve söylenir.

Türklerde bilimsel tıpla uyumlu çalışmaların X. yüzyıldan sonra başladığı söylenmiş, hatta bununla ilgili belgeler ortaya konmuş olmakla birlikte devam eden yüzyıllar (bilhassa XI. ve XII. Yüzyıl) Türk tıbbi ile ilgili yazılı kaynakların olmaması ya da *varsa bile* elimize geçmemesi sebebiyle bu yüzyıllar tıbbına ait bilgilerimiz, yetersiz hatta belirsiz kalmıştır. Yaklaşık iki yüzyılı belirsiz ve karanlıklarla dolu olan bu dönem Türk tıbbi, **Türkçenin kaynağı** durumundaki **Oğuz Türkçesinin**, *Türkçeyi hakim kılma mücadelesi sonunda* Selçuklu ve Beylikler Dönemi Anadolu’unda bilimde Arapça ve edebiyatta Farsçaya karşı üstünlük kazanıp sade bir yazı dili olarak ortaya çıkmasıyla son bulmuş (**Korkmaz** 2005, 471); tıp, astronomi ve coğrafya gibi zamanın gözde ilimleri ile ilgili Türkçe eserler yazılmasıyla da *özellikle Türk tıbbi ile ilgili belirsizlikler XIV. Yüzyıldan itibaren* ortadan kalkmaya başlamıştır. *O dönemde yaşamış ve Orta Çağ İslam Tıbbının etkisinde kalarak bugünkü tıp anlayışına uygun eserler yazmış birçoğu hekim de olan müellif ve müstensih*, eserlerinde kendi dönemlerinin tıbbî anlayışları yanında kültürlerini ve toplumsal anlayışlarını da yansıtan bilgiler vermişlerdir. XV. Yüzyılın cerrahi sahasındaki en büyük hekimi Şerefeddin Sabuncuoğlu, Cerrâhiyetü’l Hâniyye adlı eserinin [*“avretlerde hâdis olan taşun ilâcın tarikasın” bildirdiği müellif nüshası P102b-P103*] 61. faslı’nda üroloji disiplininin kabulleriyle uyumlu “**bilimsel saptama**”lar yapmış; bunun yanında o dönem Türk toplumunda kadın hekimin az olduğunu, kadının bakire olmasından ötürü erkek hekimden kaçtığını dolayısıyla muayene ve ameliyat ol(a)madığını söyleyerek çağının toplum hayatına ışık tutacak bazı sosyolojik tespitlerde bulunmuştur. Yazmalarda dikkat çeken ve o dönem anlayışı için oldukça ileri sayılan hususlardan birisi de daha önce İslam kültüründe resimli eserin olmaması ve İslâmiyetin hoşgörüsünden hareketle Türk-İslâm kültüründe ilk defa bu dönemde *Cerrâhiyetü’l Hâniyye’de* resmin (*grafik sanatındaki anlayışa uygun “tıbbî illüstrasyonlar=konu anlatan resim”lerle*) bilimin hizmetinde kullanılmış olmasıdır. Eserde vücudun tamamen kapalı veya *konuya uygun bir düzenleme içinde azaların açık olduğu [çocuk (III. Bab 55, 56, 57, 75, 76 ve 80. fasıllar), kadın (I. Bab 19, II. Bab 71, 72 ve 73.fasıllar) ve yetişkin erkek]* 163 resim kullanılmıştır. Çağına göre mahrem sayılacak bu illüstrasyonlar o çağlar Türk insanının bilime ve bilim insanına duyduğu derin saygıyı, engin hoşgörüyü ve bilim karşısındaki genel *saygın* tutumunu göstermesi bakımından da dikkate değer bir durumdur.

Bu dönemde yazılmış tıp kitaplarının hemen hepsinde hastaların, modern tıptakine benzer yöntemlerle tedavi edilmesinden söz edildiği gibi Yâdigâr ve Müntahab-ı Şifa gibi bazı tıp kitaplarında o yüzyıllar insanının inanış evrenine bağlı olarak **dinî, mistik ve batıl inanışlarla tedavi** edilmesi yöntem ve uygulamalarına da verilmiştir. Yâdigâr kitabında “**bağlanan**” ve **bağlandığı** için cima hususunda noksanlığı olan “**empotans**” bir hastanın *farklı* ayetlerin yazıldığı **yedi ayrı yumurtayı yiyerek** ya iki yüzü kızdırılmış yeni bir **baltanın deliğinden idrarını geçirerek** veya **kara kedinin kanına bulanmış tılsımlı bazı sözleri boynuna bağlayarak** (Yâdigâr 207a-207b/126-127) **böyle birbirinden farklı yöntemlerle** tedavi olacağı ve salah bulacağı

Turkish Studies

anlatılmış, dalak ağrısından muzdarip başka bir hastanın da **idrâr içirilerek iyileştirileceği** (Yâdigâr 190b) ve böylelikle sağlığına kavuşturulacağı söylenmiştir.. Müntahab-ı Şifa'nın bir kaç yerinde ise *Yâdigâr kitabında anlatılanlara benzer biçimde*, tedavisinde güçlük çekilen **talak renci** (talak şişmek ya büyüme), **armak**(kronik yorgunluk) ve *cinnîden ya perîden olan uçuk* gibi birçok hastalığın bir takım dua ve efsunlarla tedavi edilebileceği anlatılmış, hastalıklarda vurulacak, yazılacak, okunacak dua ve muskallardan örnekler verilerek alternatif (**almaşık-seçenekli**) tedavi yolları gösterilmiştir (Müntahab-ı Şifa M43a, M86b, M119b). Yazmalarda kalp sektesi geçirmiş bir insanın burnuna “**atılmış**=hidrofilli” pamuk konulması ve pamuğun hareketine göre o insanın ölüp ölmediğinin belirlenmesi bir tanı yöntemi olarak söylendiği gibi (Edviye-i Müfredde 45b-5; Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 80b-1) ölü veya diri olduğuna dair kesin tanının dübüründe bulunan (adı verilmemiş) bir damarın atıp atmadığına bakılarak konulması da (Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 80b-3, 4, 5) *kanaatımızce o çağlar hatta günümüz tıbbına ilginç gelecek* farklı bir ameliye olarak anlatılmıştır. Yazmalar, modern tıbbın “deneysel tıp” alanında önemli işlevi olan “**kobaylar üzerinde deneme**”yöntemini, zamanının ve şartlarının penceresinden geçirecek günümüze aktarması bağlamında da ilginçlikler taşır. Hekim Şerefeddin'in “**polifarmasi tekniği**” ile hazırladığı tiryak(**panzehir işlevli ilaç**)ları bazen kobay olarak kullandığı hayvanlarda, bazen *bütün tehlike ve risklerine rağmen* kendisinin üzerinde sinaması ve bu şekilde inme'li bir *Nakkaş yığıdi* iyileştirmesi (Mücerrebnâme 52a) Türk biliminin olduğu kadar Türk kültürünün de çeşitliliğini, zenginliğini ve hatta renkliliğini yansıtan önemli bir enstantane “anılık-anımsamalık” olarak yazmalarda dile getirilmiştir.

Türk Dili Açısından XIV-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Yazmaları

Karamanoğlu Mehmet Bey'in 13 Mayıs 1277'de yayımla(t)dığı “Şimden gerü hiç kimesne divanda, dergahda, bergahda ve dahı her yerde Türk dilinden özge söz söylemeye.” içerikli fermanı Türkçenin her alanda konuşulan ve yazılan bir dil olması yönünde güdüleyici bir etki yaratmış, şuurulu bir dil hareketinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Tarihî ve sosyal hadiselerin mecburiyeti ve “millî dil bilinci” ile ortaya çıkan **Türkçe yazma hareketi**, hâlk Türkçesine değer vererek “**halk'a halk diliyle seslenme**” düşüncesini bilim alanındaki ilerlemelere bağlı olarak farklı disiplinlerde uygula(t)ma imkanı bulmuş; dil açısından önemli sayılacak eserler yazılması yönünde güçlü bir irade oluşturmuştur. Türk beylerinin Arapça ve Farsça bilmemelerinden dolayı onlara ithaf edilen edebî ve ilmî eserlerin Türkçe yazılması ile başlayan tercüme ve telif hareketi, Anadolu'da gelişen şehir hayatında medrese öğrencilerinin sayısının artması ve temel ders kitaplarının Türkçe yazılması gayreti ile bir adım daha ileriye gitmiş ve yüksek zümre yanında hâlk kesimlerine hitap eden eserlerin yazılmasıyla da ilk başlarda sınırlı sayıda olan Türkçe eserlerin sayısı zaman içinde artarak çoğalmıştır (**İhsanoğlu** 2006, 65). Hem “Arapça ve Farsça bilmeyen Germiyan, Aydın, Osmanlı gibi Türk beylerinin istifadesine sunarak onların bilim ve kültür adamlarını teşvik etmelerini ve desteklemelerini sağlamak” (**Bayat** 2006, 21) hem “tıbbın, Arapça ve Farsça olan muteber kitapları yerine okuyanların kolayca anlayacağı, Türkçe ‘müfid’ kitaplar oluşturmak” (**Güven** 2005, 6) hem de “Türkçe konuşulan bir bölgede ‘halk’a kendi diliyle söz söylemek” (**İlhan** 2000, 83) gayeleri ile ve tamamen “millî dil bilinci” ile yazılan bu eserler, Türk tıbbının olduğu kadar Türk dilinin ve kültürünün de gelişmesine ve zenginleşmesine yardımcı olmuş; yadsınmaz faydalar sağlamıştır. **Türkçenin bir bilim dili** olarak **kullanıldığı**nın ve kullanılacağına kanıtı sayılacak bu eserler, zengin içerikleri yanında Türk dilinin ses, anlam ve biçim güzelliklerini temsili bakımlarından da önemlidir. Yüzyıllar içerisinde gelişen, bir ses ve söyleyiş güzelliğine ulaşan Türkçe, kelimelerindeki ses uyum ve uygunlukları ile bu dönemde her türlü ifade güçlüğünden(tenâfür'den) uzak bir dil özelliği kazanmış; (k, t, n-ŋ) gibi belli bazı seslerin yoğun olarak yer aldığı kelimelerin kullanılmasıyla özündeki “**müzikal karakter**”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

eserlerinin dış şekline hatta içeriğine sirayet etmiştir. Öyleki Türkçe organ adlarında sıklıkla rastladığımız sonu **k** (dudak, kulak, tamak...); **n, ɳ** (burun, taban, yan) ve **z** (diz, göz, omuz) *sesleri* ile biten kelimelerin kullanılmasıyla çokluk ifadesi taşıyan organ adları oluşturulurken ses karşıtlığı taşıyan ve seslerinden birisinin değişmesiyle anlam farklılığı yaratan (dil / diş / diz; diş / döş; göt / göz; kasuk/ kavuk; talak / tamak/ gibi) “**en küçük çift**” (paire minimale)lerin kullanılmasıyla da kavram ile ad arasında nisbî benzerlik kurulmuş; biçim ve anlam zenginliği sağlanmıştır.

Yazmalarda Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine kadar birçok dil devresinde ve muhtelif Türk şive ve lehçesinde kelime olarak kullanılan, buna karşın Eski Anadolu Türkçesine kadar hiçbir dönem kitabında terim olarak kullanılmayan *bugünkü tp diline girmiş* muhtemelen Eski Türkçe köprüg/ kovrüg kelimesinden (**Gabain** 1988,283) /-çek/ ekiyle oluşturulmuş Köprücek ; yinç fiilinden /-ük/ ekiyle türetilmiş İncik ve kapag/kapıg(br.kapı) (**Gabain** 1988, 277) kelimesinden oluşturulmuş kapak(göz kapağı) gibi Türkçe organ adları ile, aralarında **Belinlemek**: gerginlik, kaygı ve panik atak biçimlerinde görülen korkma veya korku hâli. Histeri (Müntahab-ı Şifa 93b-1); **Irganmak**: dişin gevşemesi , sallanması ve kökünden çıkacak hâle gelmesi. Tooth Mobility (Cerrâhiyetü'l Hâniyye P72b); **İlmeşek**: patolojik sebi olmayan ağrılı ve sancılı hassas bağırsak hâli. İrritabl Kolon (Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 101a-9); **Konak**, Saç diplerinde görülen sarı renkte kabuklu deri hastalığı. Sebore (Miftâhu'n Nûr 113a-10) ; **Kurdeşeni**: kaşıntı ve yanma biçiminde belirti veren pembemsi, çıkıntılı deri hastalığı. Ürtiker (Müntahab-ı Şifa 33a-6); **Sancu**: İç organlarda batar veya saplanır gibi hissedilen nöbetlerle azalıp çoğalan ağrı. (Kemâliye 155a-12); **Tumagu**: öksürük ve balgamla seyreden ateş yapan soğuk algınlığı hastalığı. İnfluenza (Edviye-i Müfrede 13b-12) gibi o çağlar tıbbında hastalık adı olarak kullanılan fakat bir kısmı “**Müsthese**” hâline gelen ve *bugün artık kullanılmayan* hastalık ve belirti adlarının bulunduğu çok sayıda Türkçe terim kullanılmıştır.

Yazmalarda kullanılan terimlerin önemli bir kısmı daha sonra kabul görecektir ve “Türkçe Terim Yapma”yı teşvik edecek biçimde “*kendi anadilinin kökünden gelen kelimelerden terim türetmek veya o kökten gelen kelimeleri terim gibi kullanmak*” (Ülker 2003, 95) düşüncesine uygun olarak **türetme, birleştirme, birden çok sözcükle karşılama ve anlam aktarımı** yoluyla (Özdemir 1973, 23) oluşturulmuştur. Bu yollarla oluşturulan terimler *bilhassa organ terimleri* arasında günlük dildeki kelimelere kendi anlamlarından farklı anlamlar kazandırılarak (**Önler** 1999,1) ve kelimelerin **konnotasyonları silinip denotasyonları belirgin hâle getirilerek** (**Dilaçar** 1957, 208) [*kavuk: mesane, idrar kesesi Müntahab-ı Şifa 18a-11; saruk: böbrek zarı Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 32b-8; kuşak: pelvik kuşak bölgesi Edviye-i müfrede P53a-6*] **oluşturulanlar çoktur**. Yazmalarda **Kabarcuk**(1şış, 2şarbon) < T. kap-ar-cuk (Müfid 77a-4); **Kurlugan** (dolama) < T. kur-la-gan (Müntahab-ı Şifa 139a-14) gibi Türkçe ikinci bir karşılığı bulunan bir kısım kelimeler aynı biçimleriyle alınarak, Türkçe dışında başka bir dilden karşılığı bulunan bir kısım kelimeler **Kutluca**(ta'ûn) < T. Kut-lug-ca (Müntahab-ı Şifa 161a-6); **Sıyrıncaklık**(melâse) < T. Sıd-ı-r-an-cak-lık (Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 51a-9) ise Türkçe karşılıkları verilerek çok sayıda yeni terim türetilmiştir. Türkçenin kelime yapma kurallarıyla uyumlu düşen bu terimler, türetmeyi kolaylaştıran canlı ve işlek eklerden yapımlarının yanında hâlk dilindeki kelimeleri çağrıştıran ve o kelimelerdeki ses ve söz uygunluğunu hatırlatan bir musıkî güzelliğine de sahiptir. **Su yolu**(üreter) < T. Su+yol-ı, Edviye-i Müfrede 3a-6); **Oglañ sonı**(döleş) < T. Ogul-an+son-ı, Yâdigâr 213a-II.305; **Yan başı**(siyatik) < T.yan+ba-ş-ı, Kitâbu'l Müntahab fi'tTıbb 123a-4 ve benzeri az sayıdaki terimin dışında Türkçede kelime yapımında da fazla görülmeyen “**birleştirme yoluyla oluşturulmuş terim**” (**Doğan** 2005,154) yoktur. Aralarında alt, arka, avuç, aya, bağır, bilek, deri, dirsek, diz, eklem, eñse, göbek, göt, ilik, köprücek, omuz ve yürek'in de bulunduğu terimlerin hemen birçoğu tek kelimedenden meydana gelmiştir ve Türkçedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Eski Anadolu Türkçesi tıbbında terimler oluşturulurken anlam ayırtılarına da dikkat edilmiş, söz gelimi kelimelere getirilen /-a/ ve -n gibi bazı eklerle aynı kökten türetilmiş organlar arasındaki farklılıklar gösterilmiştir. Bununla birlikte *bir kısmı sözlüklere girmiş bir kısmı girmemiş* Eski Anadolu Türkçesi tıbbına ait terimler günümüz tıp terimleri ile uyumlu hâle getirilirken *kanaatimizce* bazı karışıklıklar da yapılmıştır. Söz gelimi Eski Anadolu tıp kitaplarında *anatomik olarak* farklı organları gösterdikleri [*pöç* ↔ (*Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 24b-10*) ↔ *pöçe* (*Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 23a-1*) *ve* ↔ *uç* (*Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 24b-12*)] *ve* esasen dil bilimde *mukabiliyet esasına göre* *pöç* → *pöç+e*; *uç* → *uç+a* karşılıkları yazılabildiği hâlde kelimeler günümüz *sözlüklerinde* **anlamdaş kelime** gibi gösterilmekte; aynı şekilde farklı organları veya aynı organın farklı bölge(nâhiye-region)lerini karşıladıkları hâlde [*pöç* (*pöç=kıç*) *uç* (*uç/öce=oturak yeri/oturacak -kıç*) *ve* *sagrı* (*sofra=sagrı -kıç*) *ile* *Türk Dil Kurumu Sözlükleri'nde bile yer almayan* *yagır* *ve* *yagrın* *Hazâ'înu's Sa'âdât 38a-6; Kemâliye 10b-3; Tuhf-i Mübârizî 13a-D...*] biri diğeriyle eşdeğeri bir organ veya anlamdaşı bir kelime gibi **bir karşılık içerisinde** kullanılmaktadır.

Bu yüzyıllar Türkçe tıp kitaplarında bir yandan Türkçe kelimelerden yararlanılarak yeni Türkçe terimler oluşturulurken, diğeri yandan bilim dilinin etkisiyle Arapçadan, edebî gelenek dolayısıyla Farsçadan ve 'Humoral Patoloji' öğretisiyle Yunanca ve Latince'den *bazı* terimler alınmıştır. Çoğunluğu Arapça olan bu terimler **tanımada yardım, bellemede ve anımsamada kolaylık** ve **bağlantılamada saydamlık** (Başkan 1973,179) gibi yararları göz önünde bulundurularak ve Türk dilinin imkanlarından yararlanılarak Türkçeleştirilmeye çalışılmış bunun için terimlere "**ya'ni**" "*fevâk ya'ni inçikurug*" *Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 98a-13; "harekât-ı cismâni ya'ni armak ya yorulmak ya uykusuzluk vakti"* *Edviye-i Müfredde 63b-14; Hummâ-yı Dık ya'ni İnce Ağrı*" *Müntahab-ı Şifa M120b-1*] veya **ağa ...dirler** [*"Ümmü's-Sıbyân ki ağa oglancuklar sayrulığı dirler"* *Müntahab-ı Şifa P40a-11*] denilerek bulunabildiği kadar Türkçe karşılıklar bulunmuş; müellif veya müstensihinin ağzından "maruf" notuyla kelimenin Türkçede de bu adla kullanıldığı belirtilmiştir (Argunşah 2009, 186). Türkçe karşılığı bulunmayan terimlere ise **buğa...dirler** karşılığında hekimlerce bilinen ya da tıp kitaplarında adı geçen başka ikinci bir Arapça ad verilerek [*"Bürûd-i Kâfûri buna Bürûd-i Nahca dirler"* *Mürşid 273b-11*]; "*Vaca'u'l Mafâsıl ki bendükşeler Agrısı*" *Müntahab-ı Şifa M32b-13*] ya da **ya'ni** diye [*"kazib ya'ni zeker"* *Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 43b-11*] açıklama yapılarak karşılık bulunmaya ya da terim olarak kullanılan ad söylenerek kavram hatırlatılmaya çalışılmıştır.

Yazmaların bazılarında bilhassa daha ilmî bir dille yazılan ve dil ve üslup özellikleri bakımından çağdaşı Türkçe tıp kitaplarından kolaylıkla ayırdedilen *Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb* gibi eserlerde ise ancak ihtisâsî bir tıp bilgisi ile çözümlenecek orijinallikte Arapça üçüzlü dördüzlü kelimelerle yapılmış [*"Mülâkatü Harâretin bi'l-Fi'l"* *Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 50a1*; "*Mülâkatü Burûdetin bi'l-Kuvvet"* *Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 50a-4*] veya hâlk dilinde bulunan Arapça bazı kelimelerin **çağrışım, mecaz** veya **bağıntı anlamından** yararlanılarak oluşturulmuş [*"Mâddesüz: humma=bruselloz"* *Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 64b-13*; *Kıyâm: sertleşme=priapism"* *Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 117a-11*] terimler kullanılmıştır.

Bu dönem *Türkçe* tıp yazmaları Türkçe söz varlığı açısından da zengin bir dağarcığa sahiptir. **Bahnâme, Cevhernâme** ve **Tabihnâme** gibi dolaylı olarak tıp kitabı sayılacak (Argunşah 1999, 43; Uzel 2002, 191) eserler bir yana, doğrudan doğruya tıp konusunda yazılmış tıp kitaplarının her birinde çoğu **organ, hastalık** ve [*iki sözceden oluşan ve çoğunlukla yerin varlığın ve şahsın özelliğine göre yapılan* "**İkili Adlandırma Sistemi**=Binomial Nomenclatür "*biçiminde oluşmuş*] **bitki adı** olmak üzere ilaç ve eşya adlarının da yer aldığı ortalama **bin beş yüz iki bin** civarında Türkçe kelime ve terim kullanılmıştır. Birden fazla anlamı olan ve kullanımı sırasında aralarındaki anlam ayırtısı ortaya çıkan, örneğin **çıkâr-** fiilinin **döküntülü hastalığa**

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

tutulmak dâhil dört ; **gel-** fiilinin **midesi bulanmak**, (idrar için) **damlaya damlaya akmak**, ve **sancı vermek** dâhil on bir ayrı anlamı (**Güven** 2005, 336, 362) da dikkate alındığında madde başı olarak kullanılacak kelimelerin sayısının ortalama olarak verilen sayının *daha da* üzerinde olacağı görülmür. Aynı şekilde terimleri Türkçeleştirme, terimlerin Türkçe karşılıklarını gösterme bu mümkün olmazsa terimleri açıklayıp tanımlama *gibi etmenler* sebebiyle *eserlerdeki* kelimelerin sayılarının kavramların sayılarından daha fazla (**Önler** 1999,13) olduğu da söylenebilir.

Bu dönem *Türkçe* tıp yazmalarının *hemen* hepsinde diğer dillere ait kelimelere yakın hatta onlardan *daha fazla* sayıda Türkçe kelime kullanılmıştır. Tespitleri ortaya koymak ve bir fikir oluşturmak için söylemek gerekirse, **2697 madde başı kelimenin** kullanıldığı Cerrâh Mes'ûd'un Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-ı Tıbb eserindeki kelimelerin % **51'i Türkçe**, geriye kalanı Arapça, Farsça ve Latince'dir (**Uçar** 2009, 690). Yaklaşık **3500 madde başı kelimenin** kullanıldığı Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb'da Türkçe ve Arapça kelimelerin sayısı birbirine yakın, hatta **tıbbî ve farmasotik terimler** bir tarafa bırakılırsa, Türkçe kelimeler Arapça kelimelerden daha fazladır (**Güven** 2005, 330). Arapça ve Farsça tamlamalara *hemen hemen* hiç yer verilmeyen Tuhfe-i Murâdî'de Arapça ve Farsça kelimelerden daha **çok sayıda Türkçe kelime** kullanılmıştır (**Argunşah** 1999,20). Hazâinü's Saâdât'ta ise **madde başı olarak kullanılan kelime 2550**'dir. Bunun 1312'si Türkçe ve Türkçeleştirilen kelime, geriye kalanlar diğer dillere ait kelimelerdir (**İlhan** 2000, 87). Benzer şekilde Müntahab-ı Şifa'daki **3500'e yakın madde başı kelimenin** %50'si Türkçe geriye kalanı Arapça ve Farsça ve Latince'dir (**Önler** 1999,13). Her biri ele aldığı konuya uygun içerik ve söz hazinesine sahip bu dönem tıp yazmaları, Türkçenin [*soyut kavramlardaki zenginlik, anlamdaşlık, çok anlamlılık, ileri öğeler, söz sanatları, biçem ve anlatım özellikleri gibi ölçütler bakımından*] (**Aksan** 2000,54-63 ; aktaran **Sinan, Demir** 2010, 648) Jzengin bir dil ve yüzlerce yıl önce bile bir bilim dili olduğunu, Türkçe ile de bilim yapılabileceğini (Demir 2005,193) ve yapıldığını göstermesi bakımlarından da önemlidir. Öyleki Orta Çağ İslam dünyasında Arapçanın, Hristiyan Avrupa'sında Latince'nin hakim olduğu Avrupa'da bile milletlerin, tıp eserlerini, kendi dilleri ile 16. Yüzyılda yazmaya başladığı (**Bayat** 2006, 21) bir dönemde Türkler *bundan yüzyıllarca önce* kendi tıp dillerini oluşturmuş ve *tıp eserlerinin birçoğunu Türkçe yazmışlardır*.

Eserlerde *giderek* ölçünlü ve ölçülü bir dil kullanılmış, buna bağlı olarak yazarların biçemleri de giderek sağlamlaşmış ve özgünleşmiştir. Eserler, cümlelerindeki sebep-sonuç ilişkisi, cümleleri oluşturan öğeler arasındaki düzenli, kurallı ve tutarlı örgü ve fikirlerin bilimsel eserlerdeki düzenlemeye (kompozisyona) uygun (lojik=mantıkî) sıralanış gibi yönlerden başarılıdır. Gelişmiş ve işlenmiş bir dil döneminin ürünü oldukları etki ve izlenimi veren eserlerin, kendilerinden sonra yazılmış Osmanlı dönemi tıp kitaplarına göre farklılık hatta üstünlükler taşıdıkları ve o dönemin tıp kitaplarının biçimlenmesine kaynaklık ettikleri söylenebilir. Basit cümlelerin de çok kullanıldığı bu dönem tıp yazmalarında *eserin içeriği ve yazarın (müellif ya da müstensih'in) dile hakimiyeti ölçüsünde gittikçe artan bir sıklık ve yoğunlukta* birleşik cümlelere de yer verilmiştir. Birbirinden farklı *çok sayıda birleşik* cümle formunun denendiği ve çeşitli cümle yapılarının uygulandığı bu dönem yazmalarında, o cümlelerin farklı kombinasyon(birleşim ve bağdaşım) ve permütasyonlarında (sıralı dizilişlerinde) başta **şartlı birleşik cümleler**["*işitgil yâ şeyh kaçan sovuklık zahmeti olana bile bu zikr itdügümüz ilâçları kim itseler bil muhkem olur*" *Kemâliye 154b-3,4*]; **olmak üzere** başında buldukları cümleleri çünkü, fakat, mademki,kaçan kim, kaçan ki tâ kim, tâ ki...gibi cümle başı(**Ergin** 2002, 354-357)-bağlama(**Korkmaz** 1992,32-33)**edatları** ile izleyen cümleye zaman ifadesi ile bağlayan(**Akalın** 1995, 157) **bağlı birleşik cümleler**["*kaçan ki sayrumun ussi gitse üzerine sovu su saçalar ve hoş kokular yıyladalar*" *Müntahab-ı Şifa M14b-1,2*] ve Türkçe **kim** ve Farsça **ki** edatı ile kurulmuş **ki'li birleşik cümleler** ["*ilâci budur kim bu ısıtmada kuvvetni saklamak gerek*" *Kitâbu'l Müntahab-ı fi't Tıbb 146a-6,7*]birbirinden farklı örnekleri ile **sıklıkla kullanılmıştır**

Turkish Studies

Bu dönem *Türkçe* tıp yazmalarında dikkati çeken bir başka husus da kullanım yoğunlukları ve kullanım sıklıklarındaki farklılıklara, inkıyat (sınırlama-çerçeveleme) ve insicamsızlık (uygunsuzluk-bağdaşımsızlık)lar'a rağmen *l-an'*lı [*cem olan buharı kesif ider, bağlar, taşta dönderür, ol bağlanan taşta dehne dirler*] *Tuhfe-i Murâdî XVI. Bâ H92b-b H108b-11,12*]; *p'*li [*andan sonra bir pare yüni zeyt yağına bulanduralar dahı ayâric-ı faykarâya "buşlaşdurup hastanun burnına sokalar"* *Edviye-i Müfrede P45b 6,7*]] *l-icek'*li [*sakız ıssıdur kurudur dişlere yaku edicek fayide eder*] *Müntahab-ı Şifa LV. Bâb M85b-12*]; *l-mak'*li [*mağ'ada dahı kim süfli dutar ve çıkmaga komaz*] *Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb 37a-12,13*] fiilimsilerinden meydana getirilen **cümle(msi)ler** ile Cümle başı edatlarıyla kurulan cümlelerin fiillerine zarf fiil eklerinin getirilmesi (Akalin 1995, 162-163) ile oluşmuş cümle(msi)lerin [*ta kim alîl yatıcak fazla za'if yanına akıp alîle zahmet olmasun*] *Cerrâhiyetü'l Hâniyye M89b-10,11*] artmış ve daha çok kullanılmış olmasıdır. Yazmalardaki cümlelerin ve cümle çeşitlerinin sayısal ölçümünü yap(a)mamış ve bunlarla ilgili istatistikî herhangi bir veri ortaya koymamış olmakla birlikte *Arap veya Latin harfli metinlerini incelediğimiz* aralarında Yâdigâr, *Edviye-i Müfrede*, *Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb*, *Mürşid*, *Cerrâhiyetü'l Hâniyye*, *Mücerrebname*, *Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb*, *Tıbb-ı Nebevî* ve *Müntahab-ı Şifa'nın* da bulunduğu tıp yazmasında tespit ettiğimiz ve kanaat olarak dile getirdiğimiz husus, *fiilimsilerin içinde yer aldığı cümleler de dâhil* birleşik cümlelerin bağdaşık (homojen-mütecanis) bir dağılım göstermediği, aynı cümle formunda olsalar bile bu cümlelerin kuruluş ve kullanılışlarında farklılık ve çeşitlilikler bulunduğu. Zamanlarının "**dîn ve beden bilimleri**" ile birlikte dil bilimine de vâkîf bu yazarlarının cümle formları hakkında öznel, fakat özgün olan kanımız ise **Şerefeddin Sabuncuoğlu-Cerrâhiyetü'l Hâniyye**, **Şirvânî-Mürşid** ve **Abdulvehhab bin Yusuf'un-Kitâbu'l Müntahab fi't Tıbb** cümlelerinin yapıcı daha "**karmaşık**" ve anlamca daha "**bilimsel**"; diğer yazarların cümlelerinin birbirine nispetle yapıcı daha "**yalın**" ve anlamca daha "**sezgisel**" olduğudur.

KAYNAKÇA

- AKALIN Ş. Hâlûk , "Eski Anadolu Türkçesinde Cümle Başı Edatlarıyla Kurulmuş Cümleler", *Türk Dili Dergisi* , TDK Yayınları , Sayı 518, s.156-163, Ankara 1995
- AKSAN Doğan, *Eski Türkçenin İzlerinde*, Simurg, İstanbul 2000
- ALTINTAŞ Ayten, "Eski Türk Tıbbına Bir Bakış", *Türk Tıp Eğitiminin önemli Adımları* İstanbul CSA Global publishing Şubat 2006. Türkçe 1. Baskı, İstanbul 2006
- ARGUNŞAH Mustafa, *Tuhfe-i Murâdî İnceleme-Metin-Dizin*, TDK Yayınları, Ankara 1999
- ARGUNŞAH Mustafa, "Edviye-i Müfredenin Üzerine Düşünceler", *Türk Kültürü* 2009/2, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, s. 185-196, Ankara 2009
- ATALAY Besim, *Divanü Lûgat-it Türk*, C.1, 2, 3, 4, TDK Yayınları, Ankara 1991-1992
- BAŞKAN Özcan, "Terimlerde Özleşme Sorunu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, TDK Yayınları s.173-184, Ankara 1973-1974
- BAYAT A. Haydar vd. , *Muhammed bin Mahmûd-ı Şirvânî -Mürşid*, AKM Yayınları, Ankara 2004
- BAYAT A Haydar, "Beylikler Dönemi Anadolu Türk Devletlerinde Tababet", *Türk Tıp Eğitiminin önemli Adımları* CSA Global publishing şubat Türkçe 1. Baskı, İstanbul 2006
- BÖLÜKBAŞI Okan, "Türkçe Tıp Eğitimi, Eski Ama Gerçekleşmemiş Bir Hayalin El Birliği İle Yok Edilişi" *STED* cilt 13, S. 11, s. 415-416, Ankara 2006

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- CANPOLAT Mustafa, ÖNLER Zafer, İshak Bin Murad Edviye-i Müfrede TDK yayınları, Ankara 2007
- ÇAĞIRAN Önder, Tıbb-ı Nebevî (İmlâ-Fonetik-Morfoloji-Karşılaştırmalı Metin), Doktora Tezi İnönü üniversitesi I. C., Malatya 1992
- DEMİR Nurettin, “Bilimsel Dergilerde Yayın Dili Sorunu”, Sosyal Bilimlerde Süreli Yayınlar ve Bilgi Teknolojileri Sempozyumu, Bildiriler, Yeni Avrasya Yayınları, s.191-208, Ankara 2005
- DERİN Adnan, Tuhfe-i Mübârizî-Metin- Gramer Notları-Sözlük (Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987
- DİLAÇAR Agop, “Terim Nedir”, Türk Dili, C. IV, sayı 64, s.207-210, Ankara 1957
- DOĞAN Levent , “Türk Dilinde Organ Adları Üzerine Bir İnceleme-Ana ve Temel Kavramlar” Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 6, sayı 1, s. 141–163, Edirne 2005
- ERGİN Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım-Yayım-Dağıtım, İstanbul 1981
- GABAİN A. Von, Eski Türkçenin Grameri, çev. Mehmet Akalın, TDK yayınları, Ankara 1988
- GÜVEN Meriç, Abdulvehhâb bin Yusuf’un Müntahab fî’Tıbbı (Dizin-Metin-İnceleme), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Denizli 2005
- İHSANOĞLU Ekmeleddin, Türk dilinin Türkçeleşmesi meselesi, Osmanlılarda Sağlık.C.I Bofarma Yayınları, İstanbul 2006
- İLHAN Nadir, Eşref bin Muhammed Hazâ’inu’s-Sa’âdât İnceleme-Metin-Dizin Doktora Tezi, Elazığ 1998
- İLHAN, Nadir “Eşref Bin Muhammed Ve Hazâ’inu’s Sa’âdât’ın İmlâ ve ses bilgisi özellikleri”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi “Fırat University Journal of Social Science” C. 10. Sayı.1, s.79-92, Elazığ 2000
- KAPLAN Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar, Dergah Yayınları İstanbul 1985
- KAYA Ceval, Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin, Dizin), TDK Yayınları, Ankara 1994
- KORKMAZ Zeynep, Gramer Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1992
- KORKMAZ Zeynep, “Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri” Fikret Türkmen Armağanı, Kayrılmaz Matbaası, İzmir 2005
- KORKMAZ Zeynep vd, Türk Dili ve Kompozisyon, Ekin Yayınları, s. 1-66, Bursa 2007
- ÖNLER zafer, Celalüddin Hızır Paşa(Hacı Paşa) Müntahab-ı Şifa I, TDK Yayınları, İstanbul 1999
- ÖZDEMİR Emin, Terim Hazırlama Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara 1973
- SERTKAYA Osman Fikri, “Uygur Tıp Metinlerine Toplu Bir Bakış” (<http://www.akmb.gov.tr/turkce/books/turkkong2/tk2-30-sertkaya.htm>, 2006
- SAKİN Orhan vd., 15.Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yâdigâr -ı İbn-i Şerif I.C. Hazırlayanlar Orhan Sakin Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2003
- SİNAN Ahmet Turan, DEMİR Sezgin, Dil Bilimini Sevdiren Adam Prof. Dr. Aksan Doğan(1929-2010), Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall 2010

Turkish Studies

-
- ŞAHİN Hatice Anadolu'da Yazılmış Bir Tıp Kitabı Kemâliyye, Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi yıl 6 s.9, Bursa 2005
- ŞAHİN M. Ünal, Mü'min Bin Mukbil, Miftâhu'n-Nûr ve Hazâinü's-Surûr, Dil incelemesi, Metin, Söz Dizini (İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1994
- TOKMAKOĞLU Aliye, Türk Halk Tababeti ve Nusret Efendinin Mu'alecat İsimli Yazma Eser, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi s.1-171, Denizli 1999
- UÇAR İlhan, Cerrâh Mes'ûd'un Hazâ Kitâb-ı Hulâsa-i Tıbb, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya 2009
- UZEL İlter, Şerefeddin Sabuncuoğlu Cerrâhiyetü'l Hâniyye I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992
- UZEL İlter, Şerafeddin Sabuncuoğlu Mücerreb-Nâme, AKM Yayınları, Ankara 1999
- UZEL İlter, Türkçe Bahnâmeler Hakkında Bir İnceleme, Kebikeç S.13, s. 191-205, Ankara 2002
- ÜLKER Sabri, Bilim Dili ve Türkçe , Türk Dili Dergisi, yıl 16, cilt 16, s. 95, Ankara 2003
- ÜNVER Süheyl, Uygurlarda Tababet, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Sayı 3, Yeni Laboratuar Yayınları , İstanbul 1936